

ОСВАЈАЊЕ БЕОГРАДА 1806. У УСМЕНОЈ ПРИЧИ И ТРАДИЦИЈСКОМ СЕЋАЊУ

Освајање Београда 1806. године, као изузетан војни подвиг, али и прекретни политички моменат Првог српског устанка, нашло је примереног одјека у усменом приповедању савременика Устанка и потоњих нараштаја.

Приближавање српске војске Београду почело је непосредно по избијању буне. Бранећи слободан излазак Турака из Београда, устаници су их нападали и пљачкали. На основу једне белешке дознајемо да су 1804. године *Сербли 800. оваца Турски после полдне у 1½ сата на Римско воскресније испод Београда отерали*.¹ У августу 1806, група Срба се у току ноћи прикраде под сами Београд. Кад сване, они нападну Турке који су напасали коње на Циганској бари. Неколико Турака убију и похватају им коње. Тада од Варош-капије излете многи Турци и посеку Михаила Шопоњу, а топовско ђуле усмрти Аћима Белога из Вранића. Ране задобију Милован Ристић из Јасенка и Аћим Дољанац из Остружнице. У окршају је тешко рањен и војвода Павле Поповић. Због видања рана, од којих је и сакат остао у леву руку, изостао је у борбама за освајање Београда.²

У новембру 1806. окупила се главнина војске, а у октобру стигао је пред Београд и Карађорђе. Убрзо је отпочело и гранатирање Београда из 40 устаничких топова. Међутим, добро утврђени град било је тешко нападати, а лако бранити, па су Карађорђева настојања да се Халил Гушанац приволи на добровољну предају, остајала без успеха. Савременици преносе да је вођа крцалија Карађорђу у два наврата, витешки, отпоручио да се он диви његовим победама, *али је чврсто решен да тврђаву, као своје власништво, брани са својом верном војском до последњег човека и да у њој или погине или да влада*.³ Насилно освајање Београда било је неминовно. Међутим, Карађорђе је, по том питању, био веома опрезан, иако је војска проводила дугу и исцрпљујућу опсаду, по хладној зими и у сваковрсној оскудици. Више су одлучности показивале друге ратоборне устаничке вође. Један извор истиче да је Васа Чарапић *највише наваљивао, и тим наваљивањем најпосле склонио Карађорђа да се нападне Београд 1806*.⁴

План напада предложио је Остоја Конда, познатији као Конда Бимбаша, који је у новембру 1806. пребегао од крцалија из Београда и прикључио се устаницима. Као поуздан зналац београдског утврђења и слабих тачака његове одбране, Конда се са својим побратимом Узун Мирком Апостоловићем и још петорицом храбрих другова⁵:

¹ Гаврило Ковачевић, *Песма о случајној буни Срба против даија*, у: Гојко Десница, *Историја Србије у делима књижевних великана 1804 – 1907*, Београд, 1978, 295.

² Лазар Поповић, *Живот и прикљученија Павла Поповића*, у: Радослав Перовић, *Грађа за историју Првог српског устанка*, Београд, 1954, 70.

³ Гедеон Ернест Маретић, *Историја српске револуције*, Филип Вишњић, Београд, 1987, 124; В. и Константин Ненадовић, *Живот и дела Карађорђа и његови војвода и јунака*, I, Беч, 1883, 159; Миленко Вукићевић, *Карађорђе*, II, Слобода, Београд, 1986, 427 – 428.

⁴ Милан Ђ. Милићевић, *Поменик знаменитих људи у српскога народа новијег доба*, Београд, 1888, 816.

⁵ У изворима се не подударају њихова имена, налази се и Драгић Милутиновић, као и Никола Сремац. В. Вук Стеф. Караџић, *Историјски списи*, II, *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. XVI, Просвета, Београд, 1969, 212; *Београд 30. новембар 1806*, Чигоја, Београд, 2002, 12.

Младеном, Драгићем Стевановићем, Петром Сремцем, Николом Стамболијом и Стојком Карловалијом, понудио да се први увуче у варош и отвори Сава-капију осталој војсци. Иако добар, план је био веома ризикантан и неизвештан, па се преноси да је Карађорђе забринуто изјавио: *Ама виђете којекуде сви изгинути*. На то га је Узун Мирко охрабрио речима: *Ако ми Господару изгинемо, мањеће других Срба погинути*.⁶ После тога, план напада је прихваћен и за јуриш на Београд одређен је 12. децембар (30. новембар) пред зору, на хришћански празник Светог Андреја Првозваног и на први дан светковања муслиманског Курбан Бајрама.

Подухват је изискивао ванредну смелост и велике жртве, па је Карађорђе освајаче Београда мотивисао и драгоценим наградама. *Обећао је по 1000 # или најбоље куће и дућане у Београду који први уђу*.⁷ Вече пред одсудну борбу, у ташмајданском логору, војници *једни су се грлили и љубили, а други праштали, а трећи Богу молили да им буде Бог у помоћи*.⁸ Карађорђе је поздравио војнике, речима: *Ужинајте живо и наситите се добро, као да мислите на другом свету вечерати*.⁹

По плану, Кондина дружина одважила се на задатак. И Конда и Узун Мирко добро су говорили турски, па издајући се за крцалије: *Ја сам кардаш! Момци Узур-Бега*, срећно су прошли поред турске патроле и дошли до Сава-капије. Ту су се жестоко сукобили са стражарима. Док су се Конда, Узун Мирко и Младен пожртвовано борили са стражарима, Петар Сремац је са осталим друговима сикиром обио Сава-капију и омогућио продор војсци коју је предводио Милоје Петровић. У окршају, Узун Мирко је зарадио две ране. Једну у десну руку којом је задржао голу оштрицу турског јатагана.¹⁰ Конда је задобио четири-пет тешких рана, а остали јунаци из легендарне претходнице, сем Младена, изгубили су животе.¹¹

Устаници су убрзо успели да продру и кроз најтврђе упориште београдског утврђења, кроз Стамбол-капију. Вест о томе брзо се прочула у војсци, пошто је храбри Милисав Чамџија први продро на шанац, сео на турски топ, *па запевао колико га глава доноси (а певао је, веле, као горска вила)*:

*Хај! браћо Срби, крила соколова!
К мени, к мени, ја сам на ендеку.
И Чамџија већ на топу седи!*

У Борку, одакле је Милисав родом, прича се да је он *нарочито молио Карађорђа да може запевати кад изиде на ендек*.¹²

У току јуриша, Карађорђе се налазио у логору на Ташмајдану и командовао офанзивним акцијама. Упркос његовој жељи да предводи централни напад на Стамбол-капију, војводе му нису дозволиле да се излаже отвореној опасности.¹³

⁶ К. Ненадовић, *Живот и дела Карађорђа и његови војвода и јунака*, II, Беч, 1884, 59.

⁷ Вук, *Историјски списи*, II, 212.

⁸ *Повестница Анте Протића*, у: *Казивања о српском устанку 1804*, прир. Драгана Самарџић, СКЗ, Београд, 1980, 279-280; М. Вукићевић, II, 439.

⁹ *Гласник српске православне цркве*, Београд, 1954, 80.

¹⁰ *Историјски списи*, II, 205; *Причања Петра Јокића*, у: *Казивања о српском устанку 1804*, 218; Андра Гавриловић, *Знаменити Срби XIX века*, Загреб, 1901, 79.

¹¹ *Поменик*, 271; Вукићевић, II, 440.

¹² *Причања Петра Јокића*, 217; *Поменик*, 811.

¹³ *Београд 30. новембар 1806*, 57; Вукићевић, II, 436.

Међутим, када је Карађорђе чуо Чамцијину песму, извори бележе да је осоколио и позвао у напад и осталу позадинску војску: *Коекуде, сверова Милисав, Бог и душа! Јуриш те јунаци да и ми не будемо последњи!*¹⁴

Сем Карађорђа, Чамцијина песма, као уговорени знак да су Срби срећно продрли у варош, обрадовала је и смртно рањеног Васу Чарапића који је предводио главнину војске ка Стамбол-капији. Јуришајући на турски шанац, савременици веле, да онда када се Чарапић окренуо и позвао војнике: *За мноме те, браћо!*, утом га је са бедема при светлости од *машала* опазио Турчин и погодио у крста, тако да му је олово на трбух излетело. Још се казује да је узвикнуо: *Гле, изеде ме пас, закон му... Не бојте се! Ено пева Чамција*".¹⁵

Рањеног Чарапића војници су на пушкама изнели на Ташмајдан под Карађорђевог шатор. На самрти, заветовао је брата Танасија да се стара о његовој жени Насти и деци и да га сахрани код Цркве у Раковици.¹⁶

И Милић Радовић, војвода драгачевски одликовао се у борби за Београд. Приповедало се да је са неколико својих другова упадао у Стамбол-капију и растерао Турке из ње. И тад, веле, да га је Карађорђе поставио за војводу горњег краја драгачевског.¹⁷

Извори се слажу да је у борбама за београдску варош педесет устаника дало животе. Поред поменутих жртава, познато је да су још страдали и оборкнез Јевта Кисовић из Обрежја,¹⁸ Стеван Јаковљевић из Сублеја¹⁹ и Тома Бистодерац, за којим је, како бележи Анта Протић, његов стриц страшно плакао.²⁰ У шанцу су погинули и неименовани Јасеничани, момци из Карађорђеве гарде, које је предводио буљубаша Петар Јокић. Карађорђе их је хтео поштедети, па је по Теодору Чупићу из Брезовца, запретио Јокићу да их повуче из боја да му момци не гину. У страху од Карађорђа, Јокић се врати *са неким момцима*, а они који беху већ ускочили у шанац, изгинуше сви од џебане, коју је неки Турчин подигао у ваздух.²¹

Поред тога, остали су упамћени и још неки случајеви рањавања. Под шанцем ниже Стамбол-капије, ранио се Вуле Илић Коларац, предводник једног дела устаничке војске.²² Милосав из Колара, отац гласовитог српског добротвора, Илије Милосављевића Коларца, рањен је у чело, *тако да му се је, до смрти, познавала рупа, где га је пушчано зрно било ударило*.²³ Илија Угрочић Требињски (Беј Новокрешчени), руски официр српског порекла, борио се на српској страни у више бојева, а у јуришу на Београд био је и рањен, *и кад је рану преболео, опет се, удружен са Србима, противу Турака борио и рањен био*.²⁴

Током јутра, након жестоке и крваве борбе, која је стајала и око триста турских жртава, у српским рукама нашле су се све градске капије и читав београдски бедем. Изненађени и затечени муњевитим и неочекиваним нападом, турска посада и део становништва похрлили су доњој и горњој тврђави.

¹⁴ *Поменик*, 811

¹⁵ М. Ђ. Милићевић, *Кнежевина Србија*, I, Београд, 1876, 76; *Поменик*, 816, Вукићевић, II, 441.

¹⁶ *Поменик*, 824.

¹⁷ Ненадовић, II, 694.

¹⁸ Јокић, 232; У *Поменику* се наводи да би могао бити жив 1812. године (стр. 202).

¹⁹ Јокић, 233.

²⁰ Протић, 280.

²¹ Јокић, 217.

²² Исто.

²³ *Поменик*, 264.

²⁴ Ненадовић, II, 89; Лазар Арсенијевић Баталака, *Историја српског устанка*, I, Просвета, Београд, 1988, 214.

Они који нису нашли заклон, остали су изложени сили и харању устаника. Један савременик бележи да је *Сервијански поглавар Црни Георгије својим солдатима допустио за 2 дана у вароши што који може пајтовати*. Град је убрзо опљачкан, а исти извор додаје да су од немилосрђа војника многе жене остале наге.²⁵

По хајдучком обичају, Карађорђе је борбеност војника стимулисао уграбљеним пленом, али је забранио освету и крвопролиће над становништвом и заробљеницима, које је збрињавао по београдским џамијама. Наводи се како је лично јурио кроз војску и говорио: *Нете, браћо, турску нејач! Турци крволоци су нам криви, али њихова деца ништа нам нису скривила*. Међутим, острвљене војнике није било лако дисциплиновати. Карађорђе је, стога, сурово казнио двојицу бећара, који су гонили неког старца, који је, бос, бежао без душе ка граду.²⁶ Рашчеречивши их, делове је њихових тела, за пример, извешао по градским капијама.²⁷

Током прве ноћи по запоседању београдске вароши прокопани су шанчеви и намештени топови према горњој тврђави. Руководећи овим послом, Радич Петровић се *тако страшно рани негде око крста, да је после самртни мука и дугога боловања остао мало погурен*.²⁸ Опкољени шанчевима, Турци на копно нису смели главу промолити. Једино им је још остала слободна Су-капија, кроз коју су се речним путем снабдевали храном из Земуна. Да би онемогућили и тај преостали пролаз, устаници су хитро запосели важан стратешки положај, суседно Ратно острво, које је припадало Аустрији. Због повреде граничног простора, Аустрија је протествовала. Долазак земунског *обрштера* (официра) у пратњи немачке господе, остао је упамћен по веома бурним реакцијама. На устанике је осуо *триста чуда*, да су *ајдуци* као и њихов *предводител*. Међутим, када се увече *повратио*, обрштер је потајно исказао своје симпатије, које је описао Анта Протић, сведок догађаја: *Он ми назва: "Добар вече, Србине!" и рече ми: "Чуваш топ?" Па онда пригрливши топ и пољуби, говорећи му: "Чувај, слатки роде, и немој данас моју псовку и вику примити за зло; зашто сам у служби и морам чинити по дужности, а ви чинте како ви ваш господар заповеда!"*²⁹

Више је анегдота које описују одушевљење сународника у Аустрији успесима устаника у Србији. Земунци су божићне празнике провели са војском. Донели су *леба доста и печења свакојака, а тако и шунки, вина и ракије*, грлећи се и љубећи се са својом браћом из Србије, да се Протићу од радости чинило да полеће, а не да корача.³⁰

На основу докумената³¹ и по причању савременика, проистиче да су се устаници лукаво држали према Аустрији. Када је Карађорђе наредио да се спречи свака комуникација између Турака у тврђави и Аустријанаца, устаници су задали ватру на земунског *териомана* (тумача), који се упутио београдској тврђави. Топовско ђуле за мало га је мимоишло. Случај је довео аустријског обрштера са пратњом, који је оптуживао устанике да су хтели да убију *царског сина*.

²⁵ Радослав Перовић, *Први српски устанак, Акта и писма*, I, 246; Вукићевић, 442.

²⁶ *Београд 30. новембар 1806*, 53-54.

²⁷ Леополд Ранке, *Српска револуција*, Фонд "Први српски устанак" Аранђеловац – СКЗ, Београд, 2002, 95; Вукићевић, 442.

²⁸ Вук, *Даница за 1829, Сабрана дела Вука Караџића*, књ. VIII, Просвета, Београд, 1969, 415; *Кнежевина*, I, 79; Ненадовић, II, 28.

²⁹ Протић, 281.

³⁰ Исто, 282.

³¹ Перовић, *Први српски устанак*, 251-252.

Иако је заповест упућена са највишег места, устаници су, по већ припремљеном сценарију, набедили топцију Јевту из Лозовика да је он то све, наводно, учинио по својој вољи. Пред аустријском господом везали су га за кундак топовски, *гди су се налетали на њега подносећи му палце под нос. Но је срећа била те је имало котроманца, а онако све би му нос обили. Јевта је само ћутао као на курјак у жежељ. Говоре му: "Сутра ће (те) Црни Буро на вешала!"*³²

Док се још решавао спор око опсаде Ратног острва, горња тврђава је већ капитулирала и Срби су тада одмах, уз извињење, напустили територију острва. Гушанац Халил са крцалијама је 29. децембра напустио Београд и отиснуо се пут Видина. Доњи београдски град је освојен 8. јануара 1807. на Светог Стефана и Сулејман-паша је био приморан на предају. Овим је догађајем, након двоипогодишње опсаде, коначно заузет Београд, најзначајнија тврђава турског царства на Балкану.

Сви извори се слажу да је сјај српске победе потамнео нечасним поступањима према пораженој страни. Упркос Карађорђевим гаранцијама о безбедном проласку, Гушанац и његова посада нападнути су код Пореча. Заседи је једино измакла Гушанчева лађа, у којој се као талац налазио и Карађорђев синовац, кога је Вожд жртвовао поменутиим нападом и лишавањем живота турских талаца, међу којима је био и Гушанчев нећак Дема.³³ Упркос српском вероломству, Гушанац је великодушно отпустио српске таоце, поручивши Карађорђу: *Да он по заданој вери поступа, и зато њих живе отпуста!*³⁴ Исто је Карађорђе поступио и са београдским везиром, Сулејман-пашом, који се са пратњом упутио из Београда пут Ниша. Надомак Београда, код Пашине чесме, пресретне их српска заседа, нападне и све поубија. Утом се разбукта и напад на заостале Турке у Београду. Необуздани бећари су два дана пустошили и убијали све пред собом. У животу су једино остајали који су се покрестили и занатлије које су биле од потребе.³⁵ Наочитије Туркиње узимане су за наложнице, а остале удовице и деца просили су да не би умрли од глади. Вук вели да их је било толико много да се по улицама готово није могло маћи од њих. Да би се спасили ове *досаде* и да би Турцима учинили милост, Срби отпреме ову сиротињу лађама низ Дунав у Турску. Код Пореча Миленко Стојковић дочека лађе и *изабере најљепше жене и дјевојке и дјевојчад и женску дјецу и узме к себи, и тако начини читав харем.*³⁶ Страдања и изгона нису били поштеђени ни београдски Јевреји, за које се сматрало да су Турцима пружали многе услуге.

Од плена, савременици веле, да су се највише окористили Младен Миловновић, његов кум Милоје Петровић, Сима Марковић и Вуле Илић, али и многи други војници. Већ помињани Илија Милосављевић Коларац причао је како су се у село Коларе враћали сељаци који су били у војсци и *доносили су ћуркове и друге турске аљетке и ствари, које су опленили од побеђених Турака.*³⁷

Из крвавих дана, остали су упамћени и неколики часни примери хуманијег расуђивања и племенитијег поступања.

---

³² Протић, 282.

³³ Перовић, *Први српски устанак*, 246.

³⁴ Баталака, I, 224; Ранке, 95; Нендовић, I, 168.

³⁵ Јеремија Гагић, *Дневник мој у Србији*, у: Р. Перовић, *Прилози за историју Првог српског устанка*, Слово љубве, Београд, 1980, 83; Ненадовић, I, 171.

³⁶ *Историјски списи*, II, 98.

³⁷ *Поменик*, 264.

Први хроничар устаничких збивања, Геден Е. Маретић пожалио је што историји нису позната имена неколицине сажаливих и племенитих Срба, који су саветом и опоменама, спасили од пламена турске жене и децу.³⁸ Војвода Павле Поповић спасио је од војника жену дахије Аганлије, опомињући се како га је Аганлија пустио из Београда у почетку буне.³⁹ Овде треба истаћи и пожртвованог Узун Мирка, који је још током освајања београдске вароши, онако тешко рањен, успео да заштити од одмазде терзију Мехмеда, код кога је у Београду био шегрт. Тада му је дао и дукат за укуп жене, која му је баш тада била умрла.⁴⁰ Леополд Ранке бележи да ни искусне српске главе, стари кнезови, нису одобравали недела ослободилаца Београда. Они су вртели главом и потајно говорили: *Ово није добро и за ово ћемо испаштати!* Пред пропаст устанка 1813. године, због чињења насиља у Београду и сам се Карађорђе покајао, поверивши Гаји Пантелићу: *... Да не бесмо убили пашу на Емеклуку, да не бесмо крстили Турке, да не бесмо узимали њине жене и девојке за наше Србе и да не бесмо ишли на Сјеницу, не би пропали нити би тако раздражили Турке.*⁴¹

Покољ Турака у Београду, дакле, представљао је хуманитарни, али и међународни политички скандал. Убрзо свесне негативних последица, устаничке старешине изналазиле су разне изговоре. Пред домаћом јавношћу ширила се прича да је Србе, поред кршења договора о капитулацији, нарочито огорчила завера коју је против њих припремао Сулејман-паша, а о којој су, наводно, сазнали преко неких ухваћених везирових писама.⁴² Друга верзија покушавала је да објасни нагли Карађорђев заокрет, од милосрдног до свирепог војсковође, тако што је бацала кривицу на наговоре Русије која је имала за циљ да Србе на најсвирепији и најострвљенији начин са Турцима завади и омрази.⁴³

Леополд Ранке је на основу Вукових сазнања истакао да о овим збивањима не пева ниједна народна песма.⁴⁴ Ипак, о освајању Београда сачувано је неколико песама, углавном нецеловитих. Међутим, ниједна од њих није класичног епског карактера, каква је, на пример, песма о каснијем освајању Ужица 1807. године.⁴⁵ Јуначка песма, по правилу, истиче високоморалне примере, а штакљиве и зазорне појединости које су пратиле српско освајање Београда у Првом устанку, не само да нису пригодне епском духу, него су немиле теме и српске историографије, нарочито оне романтичне. Друштвено цензурисани, историјски потискивани и мање познати стварносни садржаји, стога су одговарајуће заступљени, обликовани и ширени у усменим анегдотама, које, на особен начин, представљају и својеврсну апокрифну историју некога времена.

---

³⁸ Г. Е. Маретић, 137.

³⁹ Л. Поповић, 71; *Кнежевина*, I, 85; *Поменик*, 569.

⁴⁰ *Поменик*, 732; А. Гавриловић, 79.

⁴¹ *Казивање Гаје Пантелића, Казивања о српском устанку 1804*, 105.

⁴² Маретић, 137; Вукићевић, II, 467.

⁴³ Баталака, I, 224.

⁴⁴ Ранке, 96.

⁴⁵ Вук, *Српске народне пјесме*, IV, *Сабрана дела Вука Караџића*, књ. III, Просвета, Београд, 1988, 136-137.